

ŚMIERĆ ZA BOCHENEK CHLEBA...

Scenariusze lekcji
i materiały edukacyjne

*...mieliśmy odrobinę
koniecznej odwagi ...*
– ludzie i wartości
w trudnych czasach

Kamila Sachnowska

*...powinno się sławić bohaterskie czyny i ludzi,
którzy ich dokonują. Tworzą oni istotne więzi
między nami, budują Naszą Ludzką Wspólnotę.*

P. Zimbardo, Efekt Lucyfera

Szanowni Państwo

Od 2019 r. Instytut Solidarności i Męstwa im. Witolda Pileckiego, w ramach programu „Zawołani po Imieniu” dąży do upamiętnienia Polaków, którzy w czasie okupacji niemieckiej oddali życie ratując Żydów. Dzięki staraniom Instytutu oraz władz samorządowych w wielu miejscowościach w Polsce stanęły symboliczne kamienie pamięci, uwieczniające te postaci oraz osoby, dla ratowania których oddały one swoje życie. W czasie uroczystości odsłonięcia pomników obecni na nich nauczyciele i samorządowcy wielokrotnie poruszali kwestię przygotowania odpowiednich materiałów edukacyjnych, które pomogłyby przybliżyć uczniom tragiczny czas Holocaustu oraz sylwetki tych, którzy w tym okresie z narażeniem życia nieśli pomoc potrzebującym. Ten pakiet jest odpowiedzią na to zapotrzebowanie.

Zagadnienie Holocaustu oraz postaw Polaków wobec tragedii Żydów są obecne w podręcznikach szkolnych oraz w licznych materiałach przygotowanych m.in. przez Instytut Pamięci Narodowej, Muzeum Polin czy Żydowski Instytut Historyczny. Niniejszy materiał różni się jednak tym, że w całości jest poświęcony wyłącznie osobom, które poniosły śmierć za ratowanie zagrożonych żydowskich współobywateli. Wybór, jakiego dokonali, i cena, którą zapłacili, zasługują na szacunek, pamięć oraz przywołanie ich postaci w podręcznikach i materiałach edukacyjnych. Proponowane scenariusze nie tylko przyczynią się do poznania losu tych postaci, ale również umożliwią rozmowy wychowawcze o wartościach, którymi się kierowały: miłosierdziu, odwadze, współczuciu, o przeciwstawianiu się złu i solidarności z tymi, którzy tego zła doświadczają.

Umieszczone w pakiecie scenariusze przygotowane przez ekspertów z Instytutu Pileckiego i Wydawnictw Szkolnych i Pedagogicznych można realizować nie tylko na lekcjach historii, ale również na lekcjach wychowawczych, na lekcjach języka polskiego i etyki. W każdym z nich znajdują Państwo odwołania do aktualnej podstawy programowej.

Przeznaczone są przeważnie na jedną jednostkę lekcyjną, ale to nauczyciel najlepiej wie, ile czasu potrzebuje na realizację zaproponowanych celów lekcji.

W pierwszej kolejności prezentujemy zestaw pięciu scenariuszy:

- Holokaust – zagłada Żydów w czasie II wojny światowej
- *Za bochenek chleba...* Sadowne, 13 stycznia 1943 r.
- Zawołani po Imieniu
- *...mieliśmy odrobinę koniecznej odwagi ...* – ludzie i wartości w trudnych czasach
- *Po bezkresach historii krąży widmo nieokreśloności...* – poetycka „rozprawa” Zbigniewa Herberta z historią w wierszu *Pan Cogito o potrzebie ścisłości*

Zachęcamy Państwa do dzielenia się z nami swoimi uwagami, wnioskami i obserwacjami z przeprowadzonych lekcji, a wreszcie do tworzenia własnych scenariuszy. Czekamy na wszystkie informacje pod adresem mailowym zawolani@instytutpileckiego.pl. Zachęcamy także do odwiedzania strony internetowej <https://instytutpileckiego.pl/pl/zawolani-po-imieniu>, na której można znaleźć sylwetki upamiętnionych, informacje o kolejnych uroczystościach odsłonięcia kamieni, a także zwiedzić wirtualną wystawę „Zawołani po Imieniu”.

Autorzy i Redakcja

SCENARIUSZ LEKCJI DLA SZKOŁY PONADPODSTAWOWEJ

TEMAT: ...MIELIŚMY ODROBINĘ KONIECZNEJ ODWAGI¹... – LUDZIE I WARTOŚCI W TRUDNYCH CZASACH

Materiał przeznaczony jest do realizacji na godzinie wychowawczej, lekcji historii lub etyki.

(1 godz. lekcyjna)

Etyka

Treści nauczania (wymagania szczegółowe podstawy programowej)

I. Elementy etyki ogólnej.

1. Podstawy etyki. Uczeń:

- 3) analizuje i wyjaśnia relacje między etyką, moralnością, obyczajami, prawem i religią;
- 4) objaśnia pojęcia: dobro i zło, wartość, godność, prawda, wolność, odpowiedzialność oraz rozważa rolę tych pojęć w etyce;
- 5) wyjaśnia pojęcie normy moralnej oraz przedstawia genezę norm moralnych;

2. Analiza ludzkiego działania w aspekcie moralnym. Uczeń:

- 1) identyfikuje główne elementy struktury ludzkiego działania: podmiot (sprawca), adresat, przedmiot (wewnętrzna treść), motyw, intencja, skutki, okoliczności;
- 2) rozpoznaje i nazywa podstawowe emocje oraz uczucia; posługuje się nazwami emocji i uczuć do charakteryzowania przeżyć własnych oraz przeżyć innych osób – rzeczywistych i fikcyjnych;
- 4) zna różne kryteria moralnego wartościowania i posługuje się nimi przy wyznaczaniu moralnej wartości czynów;
- 5) zna, objaśnia i stosuje główne kategorie deontyczne: działania nakazane, zakazane, dozwolone, chwalebne (supererogacyjne);
- 6) zna, objaśnia i stosuje główne kategorie aretyczne: cnota, wada, charakter, wzór osobowy;
- 8) zna i wyjaśnia klasyczną koncepcję sumienia, kształtuje sumienie;
- 9) wykorzystuje pojęcia dyskursu etycznego do analizowania przeżyć, działań i postaw bohaterów powieści, opowiadań, filmów, spektakli teatralnych, gier komputerowych.

II. Wybrane zagadnienia etyki szczegółowej (praktycznej, stosowanej, zawodowej).

1. Etyka życia osobistego (indywidualnego). Uczeń:

- 1) identyfikuje i analizuje problem sensu życia w kontekście klasycznego pytania etycznego: „jak należy żyć?”;
- 9) wyjaśnia, dlaczego człowiekowi należy okazywać szacunek; kształtuje postawę szacunku wobec każdego człowieka.

Historia i teraźniejszość

Treści nauczania (wymagania szczegółowe podstawy programowej – zakres podstawowy)

II. Świat i Polska w latach 1945–1956. Uczeń:

- 13) charakteryzuje skutki II wojny światowej dla Polski w wymiarze politycznym, społecznym, ekonomicznym i kulturowym;

¹ Z. Herbert, *Potęga smaku*

Historia

Treści nauczania (wymagania szczegółowe podstawy programowej – zakres podstawowy)

XLVIII. Polska pod okupacją niemiecką i sowiecką. Uczeń:

- 1) przedstawia prawnoustrojowe regulacje okupacyjnych władz dotyczące terytorium państwa polskiego i zamieszkującej tam ludności;
- 2) przedstawia realia życia codziennego w okupowanej Polsce;
- 3) wymienia i charakteryzuje przykłady największych zbrodni niemieckich i sowieckich (m.in. Auschwitz, Palmiry, Piaśnica, niemiecki obóz dla polskich dzieci w Łodzi, Ponary, Katyń, Miednoje, Charków);
- 4) porównuje system sowieckich i niemieckich obozów pracy, obozów koncentracyjnych oraz obozów zagłady; omawia kwestie deportacji i wysiedleń ludności polskiej oraz jej planowanego wyniszczenia, z uwzględnieniem powstania na Zamojszczyźnie;
- 6) charakteryzuje postawy polskiego społeczeństwa wobec polityki okupantów oraz wymienia przykłady heroizmu Polaków, w tym Witolda Pileckiego i Maksymiliana Marii Kolbego; podaje przykłady kolaboracji z Niemcami i Sowietami;

XLIX. Niemiecka polityka eksterminacji. Uczeń:

- 1) przedstawia ideologiczne podstawy eksterminacji całych narodów oraz „istot niegodnych życia” (eutanazja) prowadzonej przez Niemcy hitlerowskie;
- 2) charakteryzuje etapy eksterminacji Żydów (dyskryminacja, stygmatyzacja, izolacja, zagłada);
- 3) rozpoznaje główne miejsca eksterminacji Żydów polskich i europejskich oraz innych grup etnicznych i społecznych na terenie Polski i Europy Środkowo-Wschodniej (w tym: Auschwitz-Birkenau, Treblinka, Sobibór i Babi Jar);
- 4) opisuje postawy ludności żydowskiej wobec Holokaustu, z uwzględnieniem powstania w getcie warszawskim;
- 5) charakteryzuje postawy społeczeństwa polskiego i społeczności międzynarodowej wobec Holokaustu, z uwzględnieniem Sprawiedliwych, na przykładzie Ireny Sendlerowej, s. Matyldy Getter, Antoniny i Jana Żabińskich oraz rodziny Ulmów.

Treści nauczania (wymagania szczegółowe podstawy programowej – zakres rozszerzony)

XLIX. Niemiecka polityka eksterminacji. Uczeń spełnia wymagania określone dla zakresu podstawowego, a ponadto:

- 1) rozróżnia terminologię stosowaną w nauce na określenie niemieckiej polityki eksterminacyjnej w okresie II wojny światowej (m.in. Holokaust, Szoa, Porajmos);
- 2) wyjaśnia religijne, kulturowe i polityczne korzenie rasizmu i antysemityzmu oraz ich związek z hasłami naukowości, nowoczesności i postępu;
- 3) przedstawia rasistowską i antysemitę politykę Niemiec hitlerowskich przed II wojną światową;

Cele lekcji. Uczeń:

- poznaje postaci historyczne, które w szczególny sposób stanęły w obronie wartości takich jak: godność, szacunek do życia, sprawiedliwość, prawa człowieka oraz potrafiły przeciwstawić się obecnemu złu;
- poznaje i kształtuje postawę zaangażowania się w obronie praw, godności, zdrowia i życia ludzi;
- uczy się brania odpowiedzialności za losy najbliższego otoczenia i kraju,

- kształtuje postawę reagowania na krzywdę innych i dziejące się zło, dostrzega groźbę przyjęcia postawy obojętności w obliczu tragedii innych osób;
- wymienia wartości uniwersalne w ludzkim życiu, ocenia ich znaczenie oraz ich wpływ na działania w obliczu zła;
- prezentuje własne stanowiskowo na temat roli wartości w sytuacjach ekstremalnych.

Metody i formy pracy:

- miniwykład nauczyciela;
- burza mózgów;
- praca z materiałem źródłowym (utworem literackim);
- praca w grupach;
- dyskusja.

Środki dydaktyczne:

- Fragment wiersza Zbigniewa Herberta *Potwór pana Cogito*.
- Fragment książki ks. Józefa Tischnera *Myślenie według wartości*, wyd. Znak, Kraków 1993, s. 43.
- Materiały internetowe, w tym ze strony <https://instytutpileckiego.pl/pl/zawolani-po-imieniu>.

Tok lekcji

Zadanie poprzedzające lekcję

Na tydzień przed lekcją podziel uczniów na zespoły i poproś o wylosowanie postaci, którą będą musieli zaprezentować na lekcji. Uczniowie mają do wyboru: Wacława Budziszewskiego, Petro Hrudzewycza, Rosę Parks, Witolda Pileckiego i Annę Politkowską. Możesz podpowiedzieć uczniom, gdzie mają szukać wiadomości na temat danej osoby. Prezentacja powinna trwać nie dłużej niż trzy minuty i mieć dowolną formę (prezentacja multimedialna, drama, krótki film, wypowiedź stylizowana na artykuł prasowy). Powiedz, że ważna będzie oryginalna forma prezentacji danej postaci.

(Zaproponowaną w scenariuszu listę postaci można zmodyfikować, wprowadzając do niej np. patrona szkoły lub postać związaną z danym regionem).

1. Czynności organizacyjne / wstępne

2. Ogniwo wiążące

Przedstaw uczniom temat zajęć: Ludzie i ważne dla nich wartości w trudnych czasach.

3. Zajęcia właściwe

a) Przeczytaj lub zaprezentuj na ekranie fragment wiersza Zbigniewa Herberta *Potwór pana Cogito*.

*potwór Pana Cogito
pozbawiony jest wymiarów*

*[...] jest jak ogromna depresja
rozciągnięta nad krajem*

*[...] jak czad wypełnia szczerlnie
domy świątynie bazyry
zatrzuwa studnie
niszczy budowle umysłu
pokrywa pleśnią chleb
dowodem istnienia potwora
są jego ofiary*

b) Poproś uczniów o wyjaśnienie, o jakim potworze pisze w wierszu poeta. W razie potrzeby ukierunkuj dyskusję, tak, aby uczniowie zrozumieli przesłanie tego fragmentu utworu.

c) Uczniowie rozpoczynają prezentację prac swoich zespołów. Ważne jest utrzymanie dyscypliny czasowej – każda z grup dysponuje maksymalnie 3 minutami. Po zakończeniu prezentacji widzowie / słuchacze mają krótki czas na pytania lub komentarze do historii ukazanej postaci.

d) Zapytaj uczniów, co łączyło zaprezentowane postaci. Zwróć uwagę na wartości, w imię których ukazani bohaterowie stanęli do walki z „potworem”. Odpowiedzi uczniów w formie haseł (np. „w obronie wolności”, „w imię solidarności międzyludzkiej”, „w ramach sprzeciwu wobec zła”) zapisuj na tablicy.

e) Przeczytaj uczniom kolejny fragment wiersza Zbigniewa Herberta:

*rozsądni mówią
że można współżyć
z potworem*

*należy tylko unikać
gwałtownych ruchów
gwałtownej mowy*

*w przypadku zagrożenia
przyjąć formę
kamienia albo liścia*

*słuchać mądrej Natury
która zaleca mimetyzm*

*oddychać płytko
udawać że nas nie ma”*

Utwór ma być wstępem do krótkiej dyskusji „Czy można „współżyć z potworem?”. Zwróć uwagę zarówno na niebezpieczeństwo, jakie niesie postawa bierności, jak i na konieczność

obrony uniwersalnych wartości. Warto, aby uczniowie powiedzieli także, jak rozumieją zastosowany w temacie zwrot „mieliśmy odrobinę koniecznej odwagi”.

4. Podsumowanie lekcji przez nauczyciela

Odczytaj lub zaprezentuj uczniom poniższy tekst ks. Józefa Tischnera:

Cały urok świata wartości bierze się zapewne stąd, że nic z tego świata nie narzuca się nam przemocą. Niemniej dzięki wartościom czujemy niewyraźnie, że jeśli tego świata nie uznajemy, możemy ulec jakiejś przemocy. Dlatego wartości są wiecznym źródłem fascynacji dla ludzkiego życia i myślenia².

Podsumuj zajęcia, podkreślając że o ile wartości się wybiera, o tyle antywartości często bywają narzucone przez reżimy, ideologie bądź grupy przestępcze. Zwróć uwagę na niebezpieczeństwo, jakim jest, według ks. Tischnera, odrzucenie świata wartości – „możemy ulec jakiejś przemocy”.

Propozycje pracy domowej

Dla uczniów chętnych: zaproponuj napisanie krótkiego eseju na temat „Jak we współczesnym świecie można stawać w obronie wartości uniwersalnych?”.

² Józef Tischner, *Myślenie według wartości*, wyd. Znak, Kraków 1993, s. 43.